

Małgorzata KRYWULT-ALBAŃSKA

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

m.krywult@autograf.pl

POWSZECHNE SPISY LUDNOŚCI NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH PAŃSTW

ASPEKTY METODOLOGICZNE

ABSTRACT Population Censuses in Selected Countries. Comparative Methodological Aspects

The article focuses on methods employed in censuses in order to obtain data on population, as well as on changes being introduced currently to these methods. Basic characteristics of censuses are discussed and the main uses of census data. The article presents an overview of new methods which have emerged as an alternative to censuses using methods traditionally employed, including the use of new hardware and software technologies, sampling and administrative registers. Particular attention is paid to countries with the most advanced census methodology. Changes introduced in the National Census of Population and Housing 2011 in Poland are also discussed.

Keywords: censuses, census methodology, population, administrative registers, National Census of Population and Housing 2011

Słowa kluczowe: spisy powszechne, metodologia spisów, ludność, rejestry administracyjne, NSP 2011

We współczesnych państwach kluczową rolę w tworzeniu polityki ludnościowej odgrywa wiedza o tym, ile osób zamieszkuje terytorium państwa, kim są mieszkańcy w kategoriach podstawowych charakterystyk społeczno-demograficznych (takich jak płeć, wiek, poziom wykształcenia, zawód itp.) i jakie są warunki, w jakich żyją

(standard miejsca zamieszkania, dostęp do Internetu itp.). Wśród różnych źródeł informacji o ludności i warunkach jej życia szczególne znaczenie przypisuje się powszechnym spisom ludności. Organizowane od czasów starożytnych, współcześnie przeprowadzane są w większości krajów świata. W ostatnich latach coraz więcej państw odchodzi jednak od kosztownego badania spisowego w jego tradycyjnej postaci i wykorzystuje w rosnącym stopniu istniejące źródła danych, m.in. rejestry administracyjne.

Celem artykułu jest ogólna charakterystyka badań spisowych oraz zmian, jakim podlegają one współcześnie. Przedstawiono podstawowe cechy powszechnych spisów ludności oraz główne zastosowania pozyskiwanych w nich danych. Dokonano przeglądu nowych sposobów gromadzenia informacji, które wyłoniły się jako alternatywa dla badania z wykorzystaniem metod tradycyjnie stosowanych w spisach powszechnych i które obejmują: wykorzystanie nowych technologii teleinformatycznych, badań reprezentatywnych oraz rejestrów administracyjnych. Szczególną uwagę poświęcono państwom najbardziej zaawansowanym pod względem metod badań spisowych (należą do nich m.in. kraje skandynawskie, USA i Kanada). Uwzględniono także zmiany wprowadzone w ostatnim spisie ludności Polski, przeprowadzonym w 2011 r. (Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011; dalej: NSP 2011)¹.

Informacje dotyczące spisów powszechnych w poszczególnych krajach pochodzą ze stron internetowych ich biur spisowych lub odpowiedników polskich urzędów statystycznych, natomiast informacje dotyczące ostatniego spisu ludności Polski w 2011 r. opierają się głównie na materiałach publikowanych w Internecie na stronie Głównego Urzędu Statystycznego.

PODSTAWOWE CECHY BADANIA SPISOWEGO

Powszechny spis ludności definiowany jest jako pełne badanie statystyczne (w odróżnieniu od badania reprezentatywnego, opartego na wylosowanej próbie mieszkańców), którego celem jest uzyskanie informacji o liczbie ludności zamieszkującej na danym terytorium, jej strukturach według określonych cech oraz warunkach życia w danym momencie². Spisywane cechy ludności obejmują szereg charakterystyk społeczno-demograficznych, z których część jest wspólna dla wszystkich państw przeprowadzających spisy powszechne, część natomiast podlega spisowaniu tylko w niektórych krajach, w zależności od specyficznych zainteresowań decydentów i twórców polityki ludnościowej. Organizacja Narodów Zjednoczonych publikuje w swoich reko-

¹ Szczegółowe omówienie poprzednich polskich spisów ludności, do roku 2002 włącznie, można znaleźć przede wszystkim w pracy: *Spisy ludności Rzeczypospolitej Polskiej 1921-2002. Wybór pism demografów*, red. Z. Strzelecki, T. Toczyński, Warszawa 2002. Sam spis z 2011 r. został dokładnie scharakteryzowany m.in. w artykule: M. Krywult-Albańska, *Spis powszechny jako źródło informacji o ludności*, „Studia Socjologiczne” 2012, nr 4, s. 87-107.

² W. Czarkowska, K. Kluzowa, K. Slany, *Elementy demografii. Skrypt dla studentów*, cz. 1, Kraków 1989, s. 31, *Skrypty Uczelniane. Uniwersytet Jagielloński. Instytut Socjologii*, 594; J. Z. Holzer, *Demografia*, Warszawa 2003, s. 41-42.

mendacjach zestaw tematów (cech), określanych mianem kluczowych, które powinny być uwzględniane przez kraje przeprowadzające spisy, oraz dodatkowych, nieobligatoryjnych³. Te pierwsze obejmują m.in.: płeć, wiek, stan cywilny, miejsce zamieszkania i miejsce przebywania w momencie spisu, miejsce urodzenia, okres zamieszkiwania, miejsce poprzedniego zamieszkania, a także miejsce zamieszkania w określonym momencie w przeszłości (informacje umożliwiające charakterystykę międzypisowych migracji wewnętrznych i zagranicznych), kraj urodzenia, obywatelstwo, rok lub okres przyjazdu (w przypadku imigrantów), charakterystykę gospodarstwa domowego i rodziny (relację z reprezentantem/-ką gospodarstwa domowego, co umożliwi wyodrębnienie rodzin w gospodarstwach domowych), poziom wykształcenia i wybrane cechy ekonomiczne (np. zawód, dział gospodarki czy status zatrudnienia), a także dane dotyczące płodności (liczba urodzonych dzieci itp.) i niepełnosprawności. Tematy dodatkowe, nieobligatoryjne, obejmują z kolei m.in.: wyznanie, pochodzenie etniczne i język używany w domu, długość trwania małżeństwa, dziedzinę wykształcenia, poziom dochodu i zatrudnienie w tzw. szarej strefie. Osobne rekomendacje dotyczą spisu mieszkań i budynków.

Zakres uwzględnianych tematów zależy jednak głównie od potrzeb informacyjnych danego państwa i może ulec rozszerzeniu. Ewoluuje także w miarę zmian rzeczywistości społecznej i pojawiania się nowych zjawisk. Przykładowo, w Polsce, gdzie emigracja wywiera znaczący wpływ na kształt struktur i przebieg procesów ludnościowych, przed NSP 2011 podkreślano, że ważna jest przede wszystkim ocena skali migracji (zwłaszcza ze względu na konsekwencje dla rynku pracy), sytuacji na rynku pracy oraz sytuacji rodzin i gospodarstw domowych (w tym sytuacji mieszkaniowej)⁴. Z kolei kraje o rodowodzie migracyjnym, takie jak Kanada czy USA, przywiązują dużą wagę do pytań – przez ONZ określanych mianem nieobligatoryjnych, a dla tych państw kluczowych – o pochodzenie etniczne. Znaczenie identyfikacji pochodzenia etnicznego wzrasta obecnie także w państwach europejskich przyjmujących dużą liczbę imigrantów, np. w Wielkiej Brytanii, w której w kwestionariuszu spisowym znajduje się pytanie o przynależność do grupy etnicznej (białej, mieszanej, azjatyckiej, pochodzenia afrykańskiego itp.). Ze względu na coraz powszechniejszą legalizację związków homoseksualnych oraz wzrost liczby związków nieformalnych (kohabitacji) niektóre kraje (np. Wielka Brytania, Kanada, Australia) uwzględniają w spisach pytania dotyczące faktu pozostawania w takich związkach (pytanie o to, czy związek, w którym pozostaje respondent, został zawarty formalnie w urzędzie stanu cywilnego lub w kościele bądź też związku wyznaniowym znalazło się także w polskich spisach z 2002 i 2011 r. jako nieobligatoryjne). Wśród innych, istotnych ze społecznego punktu widzenia, kwestii uwzględnianych w spisach znajdują się również zagadnienia dotyczące aktywności eko-

³ *Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses. Revision 2*, United Nations, New York 2008, s. 112-113, 188-189, [online] http://unstats.un.org/unsd/demographic/sources/census/docs/P&R_Rev2.pdf, 4 III 2013.

⁴ *Stanowisko Rządowej Rady Ludnościowej w sprawie Spisu ludności i mieszkań 2011*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2008, [online] http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/POZ_stanowisko_RRL_NSP2011.pdf, 4 V 2012.

nomicznej, w tym tzw. ekonomii opiekuńczej. I tak, Brytyjczycy i Kanadyjczycy pytają o liczbę godzin nieodpłatnej pracy poświęcanej w domu na opiekę nad niepełnosprawnymi lub starszymi członkami rodziny, przyjaciółmi lub sąsiadami⁵. W niektórych spisach (np. brytyjskim) do standardowego zestawu pytań spisowych dołączane są pytania o samoocenę stanu zdrowia.

Pozyskiwanie informacji o warunkach życia możliwe jest dzięki połączeniu spisów samych mieszkańców ze spisem budynków i mieszkań, co – zgodnie z rekomendacjami Organizacji Narodów Zjednoczonych – praktykowane jest w większości krajów świata, także w Polsce (na co wskazuje sama nazwa badania – Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań). Uwzględnia się tutaj pytania o liczbę pomieszczeń, wyposażenie w instalacje itp. W niektórych krajach pozyskuje się także informacje o liczbie posiadanych lub znajdujących się do dyspozycji mieszkańców samochodów. Jak widać z powyższego wyliczenia, zakres informacji pozyskiwanych w spisach powszechnych czyni z nich wyjątkowe, na tle innych badań, źródło kompleksowych informacji o ludności. Warto także zwrócić uwagę na fakt, że spisy powszechne umożliwiają pozyskiwanie danych dla małych obszarów (w przeciwieństwie do badań reprezentatywnych), niekoniecznie pokrywających się przy tym z podziałem administracyjnym kraju.

Szczególne cechy wyróżniające spisy powszechne związane są ze sposobem ich organizacji. Odnoszą się do nich regulacje międzynarodowe oraz decyzje parlamentu ustalone aktem prawnym o randze ustawy⁶. Od roku 1958 rekomendacje odnośnie do spisów ludności publikuje Organizacja Narodów Zjednoczonych⁷, a w ostatnich latach Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej⁸.

Najważniejsze cechy spisów ludności, zazwyczaj odróżniające je jednocześnie od wielu innych badań społecznych, obejmują:

- **powszechność** w ramach danego terytorium (najczęściej państwa): spis obejmuje całą ludność obecną i/lub zamieszkałą na danym terytorium oraz wszystkie

⁵ *Household Questionnaire. England*, Office for National Statistics, 2011 Census, [online] <http://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/census/2011/the-2011-census/2011-census-questionnaire-content/2011-census-questionnaire-for-england.pdf>, 12 II 2013.

⁶ Zob. np. *Ustawa z dnia 4 marca 2010 r. o narodowym spisie powszechnym ludności i mieszkań w 2011 r.*, Dz. U. 2010, nr 47, poz. 277, [online] http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/ustawa_nsp2011_04032010.pdf, 4 V 2012.

⁷ Ostatnie wskazywały, że szczegółowe dane na temat ludności i mieszkań powinny zostać zebrane przynajmniej raz w latach 2005-2014, około roku 2010. Spis powszechny w Polsce przeprowadzany był od 1 kwietnia do 30 czerwca 2011 r., według stanu z dnia 31 marca o godz. 24:00.

⁸ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady zobowiązywało państwa Unii Europejskiej do przeprowadzenia spisów w roku 2011 (rok referencyjny), określając także metody, źródła danych, definicje i klasyfikacje (te z kolei oparte były na zaleceniach wypracowanych przez Konferencję Statystyków Europejskich przyjętych w czerwcu 2006 r.; zob. *Conference of European Statisticians. Recommendations for the 2010 Censuses of Population and Housing*, United Nations, New York–Geneva 2006, [online] <http://www.unecce.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.41/2006/zip.1.e.pdf>, 4 V 2012). Rozporządzenie to stanowiło także podstawę prawną polskiego spisu ludności z 2011 r. (obok ustawy o spisie powszechnym uchwalonej przez parlament). Zob. akty prawne na stronie: http://www.stat.gov.pl/gus/7835_PLK_HTML.htm, 11 VI 2012.

zamieszkałe budynki; wśród spisywanej ludności powinny być także osoby nieposiadające stałego miejsca zamieszkania: bezdomni, nomadzi itp.;

- **indywidualne i bezpośrednie pozyskiwanie informacji:** dane uzyskiwane są osobno od każdej jednostki i najczęściej drogą bezpośredniego wywiadu z nią lub z tym członkiem rodziny, który jest w stanie najlepiej opisać sytuację osób mieszkających pod danym adresem oraz dokonać opisu mieszkania i budynku;
- **imiennosc:** w przeciwieństwie do wielu badań społecznych, w których osoby badane są z reguły anonimowe⁹, w spisie osoby spisywane podają swoje imię i nazwisko; pozwala to uniknąć kilkakrotnego spisywania tych samych osób;
- **jednoczesność:** każda osoba i każdy budynek powinny zostać spisane w tym samym, ściśle określonym czasie; w praktyce przeprowadzenie spisu zajmuje z reguły od miesiąca do nawet kilku miesięcy, jednak zebrane dane odnoszą się do ściśle określonego momentu (jest to tzw. moment krytyczny spisu); istotne znaczenie ma wybór miesiąca, w którym odbywa się badanie, w którym to miesiącu mobilność ludności powinna być stosunkowo niewielka, aby umożliwić spełnienie warunku powszechności;
- **okresowość:** zgodnie z zaleceniami ONZ spisy powinny być przeprowadzane co najmniej co 10 lat, w latach kończących się na 0 lub jak najbardziej zbliżonych, w celu uzyskania porównywalności między krajami świata¹⁰.

W rzeczywistości niektóre z podanych wyżej charakterystyk podlegają modyfikacjom. I tak, 10 lat, które upływają zwykle pomiędzy spisami, stanowi zbyt długi okres z punktu widzenia potrzeb informacyjnych współczesnych państw. Aby uwzględnić szybkie zmiany, jakim podlegają społeczeństwa, niektóre państwa organizują spisy w krótszych odstępach czasu, np. Kanada i Australia co pięć lat. Z kolei Francja wprowadziła w swojej metodologii przeprowadzania spisów zmiany umożliwiające aktualizowanie danych w perspektywie rocznej (zob. dalej).

Spełnienie warunku powszechności w badaniu spisowym napotyka z kolei praktyczne trudności, jakie wiążą się z dążeniem do spisania zazwyczaj co najmniej kilkumilionowych populacji współczesnych państw. W rezultacie spisy powszechne pomijają zazwyczaj jakąś część ludności. Historycznie był to wynik intencjonalnych działań, związanych z dążeniem do ustalenia liczebności wybranych jedynie kategorii ludności, istotnych z punktu widzenia polityki państwa. W starożytnych spisach często pomijano kobiety i dzieci, liczono natomiast jedynie dorosłych mężczyzn, mężczyzn w wieku poborowym, ludność podlegającą opodatkowaniu¹¹. Z kolei w pierwszych spisach w USA nie liczono np. Indian, których nie uznawano za pełnoprawnych członków

⁹ Od zasady tej odstępuje się w dużych badaniach socjologicznych w celu skontrolowania, czy ankietę rzeczywiście skontaktował się z wylosowaną do badania osobą. Z reguły potrzebna jest tu także znajomość numeru telefonu, pod który można w wymienionym celu zadzwonić.

¹⁰ *Principles and Recommendations...*, s. 7.

¹¹ M. Anderson, *Censuses. History and Methods*, [w:] *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, red. N. J. Smelser, P. B. Baltes, Vol. 2, Amsterdam 2001, s. 1605; M. R. Haines, *Demographic Data Regimes*, [w:] *International Encyclopedia...*, s. 3433.

społeczeństwa¹². Współcześnie niedoszacowanie niektórych kategorii ludności wynika m.in. z niedoskonałości statystycznych metod doboru próby. W spisie pomijane bywają osoby starsze powyżej 90 roku życia oraz osoby w wieku najbardziej mobilnym (20-29 lat), związanym z nauką, podejmowaniem pierwszej pracy i zakładaniem rodziny. Z kolei nieobecność w badaniu tej ostatniej kategorii wieku pociąga za sobą zaniżanie liczby niemowląt w spisie¹³. W USA kontrowersje budzi stosunkowo częstsze nieuwzględnianie w spisie mieszkańców miast, osób biednych i członków mniejszości rasowych i etnicznych, co skutkuje mniejszą liczbą reprezentantów do władzy z regionów zamieszkiwanych przez te kategorie ludności¹⁴. Z kolei kilkakrotnie liczeni bywają właściciele domów, osoby starsze, kobiety i biali.

Zaniżona jest zazwyczaj liczebność tzw. populacji trudno dostępnych, niemających stałego lub legalnego miejsca zamieszkania, takich jak bezdomni, nielegalni imigranci czy nomadzi. W odniesieniu do nich stosuje się zwykle specjalne procedury, mające na celu przynajmniej przybliżone oszacowanie ich liczebności. Przykładowo nomadzi liczeni są przy ujęciach wody pitnej, w obozach lub gromadzeni za pośrednictwem przywódcy plemienia¹⁵. Z kolei w celu policzenia osób bezdomnych w polskim NSP 2011 identyfikowano najpierw (we współpracy m.in. z instytucjami i organizacjami pomagającymi bezdomnym) miejsca najczęstszego ich przebywania w przestrzeni publicznej (altanki, klatki schodowe, strychy, piwnice itp.), a następnie sam spis ograniczono do dwóch dni (15 kwietnia 2011 r. w godz. 19.00-22.00 oraz 16 kwietnia 2011 r. w godz. 6.00-10.00), aby uniknąć wielokrotnego spisywania tych samych osób, charakteryzujących się dużą mobilnością.

ZASTOSOWANIE DANYCH SPISOWYCH

Podstawowym celem spisu powszechnego jest ustalenie dokładnej liczby ludności, która dzięki periodycznemu charakterowi badania może być porównana z przeszłością, porównana z ludnością innych krajów oraz stać się podstawą szacowania wielkości populacji w przyszłości¹⁶. Liczba ludności znajduje się ponadto w mianowniku wielu wskaźników demograficznych i ekonomicznych (takich jak współczynnik urodzeń, współczynnik zgonów, dochód w przeliczeniu na mieszkańca, wskaźnik przestępczości itd.), wpływając na wartość tych wskaźników.

Cele przyświecające organizacji spisów ludności dobrze streszcza slogan towarzyszący spisowi w USA: *Pozyskiwane w spisie liczby mówią nam, kim jesteśmy i czego po-*

¹² M. Anderson, *Censuses...*, s. 1607.

¹³ Zarzuty takie formułowano wobec polskiego NSP 2002 w raporcie Centrum Statystyki Regionalnej. Zob. J. Paradysz, *Spisy jako źródło informacji o warunkach życia ludności w Polsce*, „Wiadomości Statystyczne” 2009, nr 7, s. 2.

¹⁴ M. Anderson, *Censuses...*, s. 1609; *What Is the Census?*, United States Census 2010, [online] <http://www.census.gov/2010census/about/>, 25 VI 2012.

¹⁵ *Principles and Recommendations...*, s. 63.

¹⁶ M. Anderson, *Censuses...*, s. 1609.

trzebujemy¹⁷. Sposób wykorzystywania gromadzonych danych jest w różnych krajach z założenia podobny – dane spisowe są podstawą tworzenia polityki ludnościowej oraz planowania i administrowania państwem przez agendy rządowe. W oparciu o dane dotyczące budynków i mieszkań tworzona jest polityka mieszkaniowa, natomiast informacje o liczbie ludności służą do wyznaczania granic obwodów wyborczych i ustalania liczby reprezentantów pochodzących z danego obszaru. Przykładowo zgodnie z amerykańską konstytucją dane spisowe o liczbie ludności stanowią podstawę przyznawania poszczególnym stanom miejsc w Izbie Reprezentantów (na podstawie danych spisowych dokonuje się okresowej korekty obwodów spisowych)¹⁸. Podobnie według konstytucji Kanady z 1867 r. wyniki spisu w tym kraju wykorzystywane są do korekty granic federalnych obwodów wyborczych, aby zapewnić równą reprezentację ludności w Izbie Gmin¹⁹.

Alokacja środków rządowych na system edukacji, opieki zdrowotnej itp. opiera się na wiedzy o charakterystykach społeczno-demograficznych ludności zamieszkującej na danym obszarze. Dzięki badaniom spisowym możliwe jest efektywne planowanie lokalizacji infrastruktury społecznej i technicznej – wiadomo np., na jaką liczbę dzieci musi być przygotowany system edukacyjny czy też gdzie zlokalizować nową drogę. Ocena trendów w zakresie struktury wieku populacji na danym obszarze umożliwia również oszacowanie przyszłego zapotrzebowanie na taką infrastrukturę, a także na środki pieniężne przeznaczane na ulgi prorodzinne oraz emerytury. Wśród potencjalnych odbiorców danych spisowych znajdują się nie tylko agendy rządowe, lecz także firmy ubezpieczeniowe (dane dotyczące struktury wieku służą do wyznaczania wysokości składek), organizacje pozarządowe oraz przedsiębiorcy. Wiedza o cechach społeczno-demograficznych ludności jest niezbędna prywatnym przedsiębiorstwom do różnego rodzaju analiz marketingowych (umożliwia np. podjęcie decyzji o lokalizacji nowego oddziału, placówki handlowej czy fabryki, reklamowaniu określonych produktów), szacowania dostępnych zasobów siły roboczej itp. Dane spisowe służą ponadto celom badawczym i tworzeniu operatów losowania do badań statystycznych²⁰ (czyli wykazów wszystkich mieszkańców danego terytorium, z których losowane są później próby do badań reprezentatywnych)²¹.

¹⁷ *What Is the Census...*

¹⁸ *Tamże.*

¹⁹ *Overview of the Census of Population*, Statistics Canada, [online] <http://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2011/ref/overview-apercu/pop1-eng.cfm#int3>, 12 II 2013.

²⁰ B. A. Bailar, *Censuses. Comparative International Aspects*, [w:] *International Encyclopedia...*, s. 1595-1599; *Principles and Recommendations...*, s. 10-13.

²¹ Więcej na temat unikatowych celów i cech spisów ludności w poszczególnych krajach zob.: Polska – np. I. E. Kotowska, *Spisy powszechnie ludności jako źródło informacji o przemianach demograficznych i społecznych*, „Wiadomości Statystyczne” 2009, nr 9; J. Paradyś, *Spisy jako źródło...*; Francja – *Opération statistique. Recensement de la population*, Institut National de la Statistique et des Études Économiques, [online] <http://www.insee.fr/fr/methodes/default.asp?page=sources/ope-rp.htm>, 30 VI 2012; Kanada – *Overview of the Census...*; Wielka Brytania – *Why We Have a Census*, Office for National Statistics, [online] <http://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/census/2011/why-we-have-a-census/index.html>, 30 VI 2012.

W POSZUKIWANIU ALTERNATYWNYCH METOD POZYSKIWANIA INFORMACJI

Z uwagi na znaczenie i wielość zastosowań danych spisowych żaden kraj nie zrezygnował jak do tej pory z przeprowadzania okresowych spisów ludności. Wysokie koszty, z jakimi wiąże się badanie spisowe, sprawiły jednak, że wiele krajów rozpoczęło poszukiwanie alternatywnych metod pozyskiwania informacji w duchu spisu powszechnego, umożliwiających redukcję kosztów, a dodatkowo także zmniejszenie obciążenia respondentów. Wśród nowych rozwiązań metodologicznych znajdują się przede wszystkim: zastosowanie nowych technologii teleinformatycznych, szerokie wykorzystywanie badań reprezentatywnych oraz pozyskiwanie danych ze źródeł administracyjnych.

Nowe technologie

Spis ludności przeprowadzany w sposób praktykowany nadal przez większość krajów świata (w dokumentach ONZ określany mianem „tradycyjnego”) stanowi ogromne przedsięwzięcie organizacyjne. Poszczególne jego etapy obejmują: sporządzenie aktualnych map całego terytorium państwa, pozyskanie i uaktualnienie wykazu ulic i budynków, zmobilizowanie i wyszkolenie dużej liczby osób przeprowadzających wywiady i gromadzących dane oraz zorganizowanie zakrojonej na szeroką skalę kampanii informacyjnej. Konieczne jest dotarcie do wszystkich gospodarstw domowych, zebranie indywidualnych danych, a następnie połączenie informacji ze wszystkich kwestionariuszy w ramach jednej bazy danych. Na kolejnym etapie dane podlegają weryfikacji i analizie i są systematycznie upowszechniane²². Zazwyczaj stosowane są przy tym dwa sposoby pozyskiwania informacji, które określić można mianem tradycyjnych²³:

- spisywanie drogą osobistych wywiadów, przeprowadzanych przez wyznaczoną osobę, tzw. rachmistrza spisowego (*canvasser/enumerator approach*);
- samospisywanie (*self-enumeration* lub *householder method*), polegające na samodzielnym wypełnianiu kwestionariusza przez reprezentanta/-kę gospodarstwa domowego; sam kwestionariusz jest wysyłany i odsyłany drogą pocztową lub dostarczany i odbierany przez rachmistrza spisowego.

Jak wspomniano wcześniej, tradycyjne podejście do sposobu organizacji spisów wiąże się z dużymi kosztami. Rozwój technologii teleinformatycznych umożliwił w dużym stopniu ich redukcję. I tak, do wspomnianych wyżej, tradycyjnych sposobów pozyskiwania informacji dołączyły nowe: samospisywanie przez Internet oraz wywiady telefoniczne wspomagane komputerowo (tzw. CATI – *Computer-Assisted Telephone*

²² *Principles and Recommendations...*, s. 23.

²³ Ich szczegółowe omówienie zob. *tamże*, s. 62-63.

Interview). Umożliwiły one zmniejszenie liczby zatrudnionych rachmistrzów²⁴, a także usprawnienie opracowywania danych (są one bezpośrednio wprowadzane do bazy z elektronicznych formularzy spisowych). Kwestionariusze internetowe oraz wywiady telefoniczne wspomagane komputerowo wykorzystują jednak z sukcesem wyłącznie kraje o wysokim stopniu rozpowszechnienia technologii informatycznych (co gwarantuje wysoką stopę zwrotów) i zawsze w połączeniu z tradycyjnymi sposobami pozyskiwania danych. Przykładowo, w Kanadzie w 2006 r. kwestionariusz on-line wypełniło 18,5% badanych, co skłoniło tamtejszy urząd statystyczny do zmiany sposobu organizacji spisu w roku 2011. Zamiast papierowych kwestionariuszy większość badanych (w 60% mieszkań) otrzymała list z instrukcją, w jaki sposób wypełnić kwestionariusz w Internecie. Do pozostałych gospodarstw formularz został dostarczony pocztą albo przez rachmistrza spisowego lub też (w nielicznych przypadkach) przeprowadzono tam wywiady osobiste²⁵.

Możliwość samodzielnego spisania się przez Internet (a także wywiady telefoniczne wspomagane komputerowo) stworzono również w polskim NSP 2011. Ten sposób pozyskiwania informacji od respondentów, mający stanowić z założenia podstawową technikę badawczą wykorzystywaną w spisie, przyniósł jednak bardzo małą stopę zwrotów – formularz w Internecie w tzw. badaniu pełnym wypełniło zaledwie 10% badanych, a w badaniu reprezentatywnym 2% osób²⁶.

Badania reprezentatywne

Jako forma uzupełnienia danych spisowych badanie reprezentatywne stosowane jest przez wiele krajów od dłuższego już czasu. Na etapie przeprowadzania spisu stosuje się tzw. krótki formularz badania pełnego i długi reprezentatywnego. Rozwiązanie takie przyjęto także w polskim spisie z 2011 r. Badanie pełne obejmowało niewielką liczbę tematów²⁷ i wszystkich mieszkańców Polski, z wyjątkiem osób wylosowanych do badania reprezentatywnego. Do tego ostatniego wylosowano próbę 20% mieszkań i przeprowadzono je na tzw. długim formularzu, obejmującym znacznie większy zakres tematycki, uwzględniający obok cech podstawowych także m.in. aktywność ekonomiczną badanych, ich poziom wykształcenia, doświadczenia związane z migracjami zagranicznymi, niepełnosprawność prawną i biologiczną, płodność i dojazd do pracy, a także

²⁴ Przykładowo przy NSP 2002 zatrudnionych było ok. 170 tys. rachmistrzów spisowych. Zmiana metodologii umożliwiła zredukowanie ich liczby przy NSP 2011 do ok. 18 tys.

²⁵ *Overview of the Census...*

²⁶ *Zasady opracowywania wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 w zakresie mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego*, Główny Urząd Statystyczny, Notatka na XXXI Posiedzenie Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Białystok 2012, s. 6, [online] http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/Notatka_KWRzMNiE_22-23_luty_2012.pdf, 18 V 2012.

²⁷ Informacje ujęte w spisie pełnym obejmowały: wiek, płeć, miejsce zamieszkania (i jego zmiany), stan cywilny, kraj urodzenia, obywatelstwo, narodowość, język używany w domu.

charakterystykę samych budynków i mieszkań. W poprzednim spisie (NSP 2002) badanie reprezentatywne dotyczyło migracji zagranicznych oraz płodności kobiet.

W wielu krajach badania reprezentatywne nie tyle jednak uzupełniają podstawowe badanie spisowe, ile zastępują je, podczas gdy sam formularz spisowy ulega skróceniu, co pozwala na zmniejszenie obciążenia respondentów i uzyskanie wysokiej stopy zwrotów (i tym samym na faktyczne spełnienie warunku powszechności spisu). Przykładowo w spisie z 2011 r. Kanada zrezygnowała w ogóle z długiego, obowiązkowego formularza, wycofując tym samym badanie reprezentatywne. Zastąpiło je nowe, dobrowolne badanie oparte na próbie: National Household Survey, natomiast w kwestionariuszu spisowym pozostało jedynie 10 pytań. Podobną tendencję widać w Stanach Zjednoczonych, które w 2010 r. zastosowały jeden z najkrótszych formularzy w historii, składający się także z zaledwie 10 pytań (dzięki czemu aż ok. 74% gospodarstw domowych zwróciło formularz pocztą; pozostali zostali spisani drogą osobistych wywiadów przez pracowników biura spisowego)²⁸.

Prawdopodobnie najbardziej zaawansowana pod względem wykorzystywania badań reprezentatywnych jest jednak Francja, w której ostatni powszechny spis ludności zorganizowany w „tradycyjny” (zgodnie z terminologią stosowaną przez ONZ) sposób odbył się w 1999 r. W 2004 r. rozpoczęto tutaj wprowadzanie nowych metod badawczych. Obecnie spis odbywa się co roku i wykorzystuje wyłącznie badania reprezentatywne (14% ludności kraju). Obejmuje 25% gospodarstw w gminach do 10 tys. mieszkańców i 40% w gminach powyżej 10 tys. osób. Od roku 2008 r. spis dostarcza corocznie danych opierających się na rocznych ankietach z ostatnich pięciu lat (jedynie w niektórych terytoriach zamorskich spisy są powszechne i przeprowadzane co pięć lat)²⁹.

Rejestry administracyjne

Prawdopodobnie najbardziej obiecującą alternatywę dla „tradycyjnych” spisów ludności stanowią rejestry administracyjne. Zgodnie z obowiązującą w Polsce definicją, zawartą w ustawie o informatyzacji podmiotów realizujących zadania publiczne (Dz. U. 2005, nr 64, poz. 565 z późn. zm.), rejestr publiczny to: *rejestr, ewidencja, wykaz, lista, spis albo inna forma ewidencji, służąca do realizacji zadań publicznych, prowadzona przez podmiot publiczny na podstawie odrębnych przepisów ustawowych*³⁰. Bardziej precyzyjna definicja wyszczególnia zakres przedmiotowy ewidencji oraz podkreśla kryterium funkcji publicznej realizowanej przez podmiot gromadzący dane. Według niej rejestr administracyjny to *wykaz, lista, spis: (1) podmiotów (osób fizycznych, osób prawnych, jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej), (2) obiektów materialnych, (3) procesów ekonomicznych lub technologicznych, (4) zdarzeń społecznych, ekonomicznych, technicznych,*

²⁸ *What Is the Census...*

²⁹ *Opération statistique...*

³⁰ Za: K. Nyczaj, *Rejestry administracyjne jako źródło wiedzy statystycznej*, „Wiadomości Statystyczne” 2010, nr 11, s. 9.

ekologicznych lub innych, których rejestrowanie i ewidencjonowanie jest niezbędne organom administracji publicznej, jednostkom sektora publicznego bądź innym jednostkom do realizacji ich funkcji publicznych, do czego zobowiązane są z mocy prawa³¹.

Do najważniejszych cech rejestrów administracyjnych należą: obowiązkowość (i związana z tym powszechność), aktualność, systematyczność i ciągłość rejestracji. Z demograficznego punktu widzenia najważniejszy rejestr stanowi ewidencja ruchu naturalnego ludności, obejmująca urodzenia, zgony i istniejące małżeństwa³². Fakty te są odnotowywane w księgach stanu cywilnego (za pośrednictwem aktów urodzeń, zgonów i małżeństw oraz sądowych postanowień o rozwodzie i separacji), wraz z cechami społeczno-demograficznymi osób, których dotyczą. W Polsce prowadzona jest ponadto nadal ewidencja ruchu wędrownego, w której ramach rejestrowane są (w księgach meldunkowych) fakty zameldowania lub wymeldowania, związane z pobytem stałym lub czasowym (długookresowym lub krótkookresowym)³³.

Inny ważny rodzaj rejestrów ludności stanowią centralne i lokalne rejestry ludności, zawierające listę nazwisk osób zamieszkujących w danej jednostce administracyjnej wraz z ich adresami oraz wybranymi cechami demograficzno-społecznymi (takimi jak płeć, data i miejsce urodzenia, stan cywilny i rodzinny, poziom wykształcenia, zawód, obywatelstwo). Tego rodzaju centralnym rejestrem jest w Polsce Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności (PESEL), istniejący od 1979 r., w którym każdej osobie przypisany jest na stałe od momentu urodzenia indywidualny numer identyfikacyjny. Jego aktualizacja dokonywana jest na podstawie rejestrów dotyczących ruchu naturalnego i wędrownego ludności³⁴.

W rozważaniach dotyczących przydatności rejestrów administracyjnych do badań statystycznych zwraca się uwagę na fakt, że aktualizacja rejestrów ma często pozytywne lub negatywne skutki prawne czy ekonomiczne dla podmiotu aktualizującego (np. uzyskanie zezwolenia na określoną działalność, jak w przypadku placówek ochrony zdrowia). Z tego względu niektóre rejestry administracyjne uważa się za aktualne i kompletne. Inne (np. gminne zbiory meldunkowe) przeciwnie – uchodzą za niekompletne i nieaktualne³⁵. Rejestry bywają także obciążone błędami wynikającymi z obowiązujących procedur (ich charakter sprawia, że „opłaczalne” jest np. podawanie określonej liczby świadczeniobiorców przez instytucje opieki zdrowotnej, czasem zaniżanie wyposażenia itp.)³⁶.

³¹ J. Oleński, *Infrastruktura informacyjna państwa w globalnej gospodarce*, Warszawa 2006, cyt. za: K. Nyczaj, *Rejestry administracyjne...*, s. 9.

³² A. Fihel, M. Okólski, *Demografia. Współczesne zjawiska i teorie*, Warszawa 2012, s. 41.

³³ Zniesienie tzw. obowiązku meldunkowego, planowane pierwotnie z dniem 1 stycznia 2013 r., zostało przesunięte na dzień 1 stycznia 2016 r. Wcześniej ma się zakończyć realizacja projektu pl.ID – polska ID karta (w którego ramach wprowadzone zostaną nowe elektroniczne dowody tożsamości). W szczególności chodzi o przebudowę i modernizację rejestru PESEL, tak aby mógł on być rejestrem referencyjnym dla innych baz danych administracji publicznej.

³⁴ A. Fihel, M. Okólski, *Demografia...*, s. 42.

³⁵ J. Paradysz, *Spisy jako źródło...*, s. 3.

³⁶ Zob. K. Nyczaj, *Rejestry administracyjne...*, s. 10.

Pomimo wad i możliwych trudności związanych z posługiwaniem się rejestrami administracyjnymi ich potencjał w kontekście powszechnych spisów ludności łatwo dostrzec, uświadamiając sobie, że większość informacji gromadzonych w spisach organy państwowe *de facto* już posiadają, są one jednak rozproszone w różnych instytucjach i ich bazach danych. Za ich wykorzystaniem przemawia także większa dokładność zawartych w nich informacji. Z tego m.in. względu w Kanadzie w spisie z roku 2006 obywatele tego kraju mieli po raz pierwszy możliwość wyrażenia zgody na pozyskanie danych dotyczących dochodów bezpośrednio z ich zeznań podatkowych (skorzystało z tej możliwości 82,4% ludności w wieku 15 lat i więcej)³⁷.

Pionierami, jeśli chodzi o wykorzystanie rejestrów administracyjnych w spisach ludności, były jednak kraje nordyckie³⁸. Dania w roku 1981 i Finlandia w 1990 jako pierwsze na świecie przeprowadziły „spisy bez formularzy”, opierające się wyłącznie na rejestrach administracyjnych. Około roku 2000 były jedynymi krajami stosującymi takie rozwiązanie, podczas gdy Holandia uzupełniała rejestry badaniami reprezentatywnymi³⁹, a Norwegia i inne kraje tradycyjny spis z użyciem formularza uzupełniały danymi opartymi na rejestrach. W Norwegii z uwagi na bardzo wysokie koszty badania spisuowego już w latach 70. rozpoczęto prace nad alternatywnymi sposobami pozyskiwania informacji (w roku 1980 zamiast rachmistrzów spisowych wysłano formularze pocztą, w 2001 można było wypełnić je przez Internet). Od roku 1980 zaczęto coraz szerzej wykorzystywać rejestry administracyjne (same dane spisowe posłużyły do stworzenia wielu rejestrów, a później ich aktualizacji). Ostatecznie w roku 2011 po raz pierwszy przeprowadzono „spis bez formularza”, innymi słowy, spis opiera się wyłącznie na rejestrach administracyjnych (*register-based census*), z których najważniejszy jest tzw. centralny rejestr ludności, zawierający informacje o urodzeniach, zgonach i migracjach. Inne źródła obejmują dane urzędu podatkowego, urzędu pracy i opieki społecznej oraz instytucji edukacyjnych⁴⁰.

Jak podaje norweski urząd statystyczny, wprowadzone zmiany umożliwiły bardzo dużą oszczędność kosztów (a także czasu potrzebnego do tej pory na wypełnienie formularza). Koszt spisu ludności i mieszkań z roku 2011 wyniósł w przybliżeniu trzy ko- rony na mieszkańca – ok. 10% kosztów spisu z roku 2001, który sam w sobie opierał się

³⁷ *Census Questions on Income: New Features and Important Changes*, Statistics Canada, [online] <http://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2006/ref/info/income-revenu-eng.cfm>, 19 IV 2013.

³⁸ Zob. *Register-based Statistics in the Nordic Countries. Review of Best Practices with Focus on Population and Social Statistics*, United Nations Economic Commission for Europe, New York–Geneva 2007, [online] http://www.unecce.org/fileadmin/DAM/stats/publications/Register_based_statistics_in_Nordic_countries.pdf, 30 VI 2012.

³⁹ W Holandii spis jest obecnie w swej istocie „wirtualny” – wykorzystuje istniejące bazy danych, rejestry administracyjne i badania reprezentatywne (głównie odpowiednik polskiego Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności). Zob. *Overview of Used Data Sources, Methods and Definitions*, Statistics Netherlands, [online] <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/7A45A707-D4F6-4F23-92E5-130C5BC1A144/0/b572001hoofdstuk15.pdf>, 30 VI 2012.

⁴⁰ *Census without Questionnaire*, Statistics Norway, [online] <http://www.ssb.no/en/befolkning/artikler-og-publikasjoner/census-without-questionnaire>, 30 VI 2012.

już w dużym stopniu na danych administracyjnych. Dla porównania, koszty amerykańskiego spisu z 2010 r. były niemal 80 razy wyższe⁴¹.

UWAGI KOŃCOWE

Spisy powszechnie pozostają w większości krajów świata podstawowym źródłem informacji o ludności i podstawą tworzenia polityki ludnościowej. W większości państw odbywają się one nadal w sposób określany w publikacjach ONZ mianem „tradycyjnego”, co wiąże się przede wszystkim z przeprowadzaniem odrębnego badania w oparciu o akt prawny o randze ustawy. Badanie to, odbywające się mniej więcej co 10 lat, obejmuje z założenia wszystkich mieszkańców danego kraju, od których pozyskuje się szereg informacji, przede wszystkim w drodze osobistych wywiadów przeprowadzanych przez tzw. rachmistrzów spisowych. Taki sposób organizacji badania praktykowany był także w Polsce do spisu w roku 2002 włącznie.

W niektórych krajach ów „tradycyjny” sposób przeprowadzania spisu podlega jednak obecnie daleko idącym zmianom. Stosunkowo najbardziej oczywiste z owych zmian polegają na zastosowaniu nowych technologii – respondenci uzyskują możliwość samodzielnego spisania się przez Internet lub udzielają odpowiedzi w ramach wywiadów telefonicznych wspomaganych komputerowo (tak jak w polskim spisie w roku 2011). Tego rodzaju rozwiązania wymagają jednak szerokiego upowszechnienia technologii informatycznych, co pomaga uzyskać wysoką stopę zwrotów (czego niestety nie udało się osiągnąć w Polsce). Największą zmianę stanowi jednak fakt, że osobiste wywiady przeprowadzane przez rachmistrzów spisowych oraz ankiety wypełniane samodzielnie przez respondentów zastępowane są przez spisy „wirtualne”, wykorzystujące istniejące bazy danych, rejestry administracyjne i badania reprezentatywne. Umożliwia to znaczną redukcję kosztów badania, a także zmniejszenie obciążenia respondentów. Około roku 2010 wśród krajów należących do Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ spisy powszechnie niewymagające organizacji odrębnego badania, a więc oparte głównie na rejestrach, a w kilku przypadkach dodatkowo na badaniach reprezentatywnych, przeprowadziło pięć państw nordyckich, Holandia, Słowenia i Austria⁴². W 12 krajach, w tym w Polsce (w spisie z roku 2011), odrębne zbieranie danych w ramach spisu uzupełnione zostało źródłami administracyjnymi.

Choć rosnąca wiedza państwa o obywatelach budzi zaniepokojenie badaczy społeczeństwa, z punktu widzenia kosztów i różnorodnych konsekwencji związanych z obciążeniem respondentów szczególnie obiecujące wydają się rejestry administracyjne, które podlegają udoskonalaniu i centralizacji w większości krajów europejskich. Także w polskim spisie w 2011 r. wykorzystano po raz pierwszy źródła administracyjne (rejestry

⁴¹ *Population and housing census 2011*, Statistics Norway [online] <http://www.ssb.no/a/english/innrapportering/fob2011/>, 30 VI 2012.

⁴² *Different methods – comparable results*, Statistics Norway, [online] <http://www.ssb.no/en/befolkning/artikler-og-publikasjoner/different-methods-comparable-results>, 30 VI 2012.

i systemy informacyjne). Wstępne publikacje GUS dotyczące NSP 2011 wydawały się wskazywać, że stało się tak w stopniu większym, niż początkowo planowano. Świadczy o tym np. przyznanie, że *zakres zbioru z badania pełnego wyznacza w zasadzie ta część informacji, która była dostępna w rejestrach i systemach informacyjnych*⁴³. W odniesieniu do badania reprezentatywnego w marcu 2012 r. podawano, że *w NSP 2011 [...] dla części respondentów w wylosowanych mieszkaniach nie udało się, z różnych przyczyn, przeprowadzić wywiadów (braki odpowiedzi były związane np. z długotrwałą nieobecnością, w tym z migracjami, z brakiem kontaktu itp.). W chwili obecnej trwają jeszcze prace nad uzupełnieniem tych informacji [z badania reprezentatywnego – przyp. M.K.-A.] poprzez wykorzystanie danych administracyjnych*⁴⁴. W przeciwieństwie do praktyki stosowanej przez wiele państw GUS nie podaje jednak stopy zwrotów ani z badania pełnego, ani reprezentatywnego, co utrudnia ocenę jakości danych spisowych. Jeśli fakt ten wynika z niepowodzenia badania spisowego (które może być z kolei rezultatem np. niedostatecznej kampanii informacyjnej poprzedzającej spis), tym bardziej przemawia to za zastąpieniem kosztownego spisu, wykorzystującego tradycyjnie stosowane metody, źródłami administracyjnymi, zwłaszcza że trwają prace nad ich centralizacją, co powinno sprawić, że korzystanie z nich stanie się łatwiejsze niż dotychczas⁴⁵.

BIBLIOGRAFIA

- Anderson M., *Censuses. History and Methods*, [w:] *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, red. N. J. Smelser, P. B. Baltes, t. 2, Amsterdam 2001.
- Bailar A., *Censuses. Comparative International Aspects*, [w:] *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, red. N. J. Smelser, P. B. Baltes, t. 2, Amsterdam 2001.
- Census Questions on Income: New Features and Important Changes*, Statistics Canada, [online] <http://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2006/ref/info/income-revenu-eng.cfm>.
- Census without Questionnaire*, Statistics Norway, [online] <http://www.ssb.no/en/befolkning/artikler-og-publikasjoner/census-without-questionnaire>.
- Conference of European Statisticians. Recommendations for the 2010 Censuses of Population and Housing*, United Nations, New York–Geneva 2006, [online] <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.41/2006/zip.1.e.pdf>.
- Czarkowska W., Kluzowa K., Slany K., *Elementy demografii. Skrypt dla studentów*, cz. 1, Kraków 1989, *Skrypty Uczelniane. Uniwersytet Jagielloński. Instytut Socjologii*, 594.

⁴³ *Zasady opracowywania wyników...*, s. 3.

⁴⁴ *Różnice wyników BAEL i NSP 2011 – komentarz*, s. 2, [online] http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PW_roznice__wynikow_BAEL_NSP_2011-komentarz.pdf, 12 II 2013.

⁴⁵ W ramach projektu pl.ID – polska ID Karta, realizowanego przez Centrum Projektów Informatycznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (w ramach 7 osi priorytetowej Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka), planowane jest m.in. wdrożenie elektronicznego dowodu tożsamości z funkcją uwierzytelnienia w systemach IT jednostek sektora publicznego oraz przebudowa, modernizacja i integracja istniejących rejestrów państwowych (m.in. PESEL, Rejestr Dowodów Osobistych).

- Different Methods – Comparable Results*, Statistics Norway, [online] <http://www.ssb.no/en/befolkning/artikler-og-publikasjoner/different-methods-comparable-results>.
- Fihel A., Okólski M., *Demografia. Współczesne zjawiska i teorie*, Warszawa 2012.
- Haines M. R., *Demographic Data Regimes*, [w:] *International Encyclopaedia of the Social and Behavioral Sciences*, red. N. J. Smelser, P. B. Baltes, t. 2, Amsterdam 2001.
- Holzer J. Z., *Demografia*, Warszawa 2003.
- Household Questionnaire. England*, Office for National Statistics, 2011 Census, [online] <http://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/census/2011/the-2011-census/2011-census-questionnaire-content/2011-census-questionnaire-for-england.pdf>.
- Kotowska I. E., *Spisy powszechnie ludności jako źródło informacji o przemianach demograficznych i społecznych*, „Wiadomości Statystyczne” 2009, nr 9.
- Krywult-Albańska M., *Spis powszechny jako źródło informacji o ludności*, „Studia Socjologiczne” 2012, nr 4.
- Nyczaj K., *Rejestry administracyjne jako źródło wiedzy statystycznej*, „Wiadomości Statystyczne” 2010, nr 11.
- Opération statistique. Recensement de la population*, Institut National de la Statistique et des Études Économiques, [online] <http://www.insee.fr/fr/methodes/default.asp?page=sources/ope-rp.htm>.
- Overview of Used Data Sources, Methods and Definitions*, Statistics Netherlands, [online] <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/7A45A707-D4F6-4F23-92E5-130C5BC1A144/0/b572001hooofdstuk15.pdf>.
- Overview of the Census of Population*, Statistics Canada, [online] <http://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2011/ref/overview-aperçu/pop1-eng.cfm#int3>.
- Paradysz J., *Spisy jako źródło informacji o warunkach życia ludności w Polsce*, „Wiadomości Statystyczne” 2009, nr 7.
- Population and Housing Census 2011*, [online] <http://www.ssb.no/a/english/innrapportering/fob2011/>.
- Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses. Revision 2*, United Nations, New York 2008, [online] http://unstats.un.org/unsd/demographic/sources/census/docs/P&R_Rev2.pdf.
- Register-based Statistics in the Nordic Countries. Review of Best Practices with Focus on Population and Social Statistics*, United Nations Economic Commission for Europe, New York–Geneva 2007, [online] http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/Register_based_statistics_in_Nordic_countries.pdf.
- Różnice wyników BAEL i NSP 2011 – komentarz*, Główny Urząd Statystyczny, [online] http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/PW_roznice__wynikow_BAEL_NSP_2011-komentarz.pdf.
- Spisy ludności Rzeczypospolitej Polskiej 1921-2002. Wybór pism demografów*, red. Z. Strzelecki, T. Toczyński, Warszawa 2002.
- Stanowisko Rządowej Rady Ludnościowej w sprawie Spisu ludności i mieszkań 2011*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2008, [online] http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/POZ_stanowisko_RRL_NSP2011.pdf.

Ustawa z dnia 4 marca 2010 r. o narodowym spisie powszechnym ludności i mieszkań w 2011 r., Dz. U. 2010., nr 47, poz. 277, [online] http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/ustawa_nsp2011_04032010.pdf.

What Is the Census?, United States Census 2010, [online] <http://www.census.gov/2010census/about/>.

Why We Have a Census, Office for National Statistics, [online] <http://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/census/2011/why-we-have-a-census/index.html>.

Zasady opracowywania wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 w zakresie mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego, Główny Urząd Statystyczny, Notatka na XXXI Posiedzenie Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Białystok 2012, [online], http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/Notatka_KWRzMNiE_22-23_luty_2012.pdf.

Dr Małgorzata KRYWULT-ALBAŃSKA – socjolożka specjalizująca się w demografii społecznej i metodologii nauk społecznych; pracuje jako adiunkt w Instytucie Filozofii i Socjologii na Uniwersytecie Pedagogicznym im. KEN w Krakowie.